

پیايندها در کتابخانه ملی ايران

• مهشید عبدالی^۱

عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

چکیده

ارائه خدمات اطلاع‌رسانی از طریق پیايندها یکی از مهمترین فعالیت‌های هر کتابخانه یا مرکز اطلاع‌رسانی به شمار می‌آید. این مهم، از ماهیت پیايندها در انتقال اطلاعات جدید در حوزه‌های علمی، و یافتن اطلاعات قدیم در مطالعات و بررسی‌های تاریخی نشئت می‌گیرد. در این مقاله سعی بر این داریم، به معرفی گروه اطلاع‌رسانی پیايندهای سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، از نظر سیر تحول، ساختار کلی، وظایف این گروه، نحوه گردآوری و مجموعه‌سازی، توصیف نقش شورای ساماندهی و اطلاع‌رسانی میراث مطبوعات کشور، شیوه بازیابی اطلاعات و نظایر آن بپردازیم.

کلید واژه‌ها: گروه اطلاع‌رسانی پیايندها، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

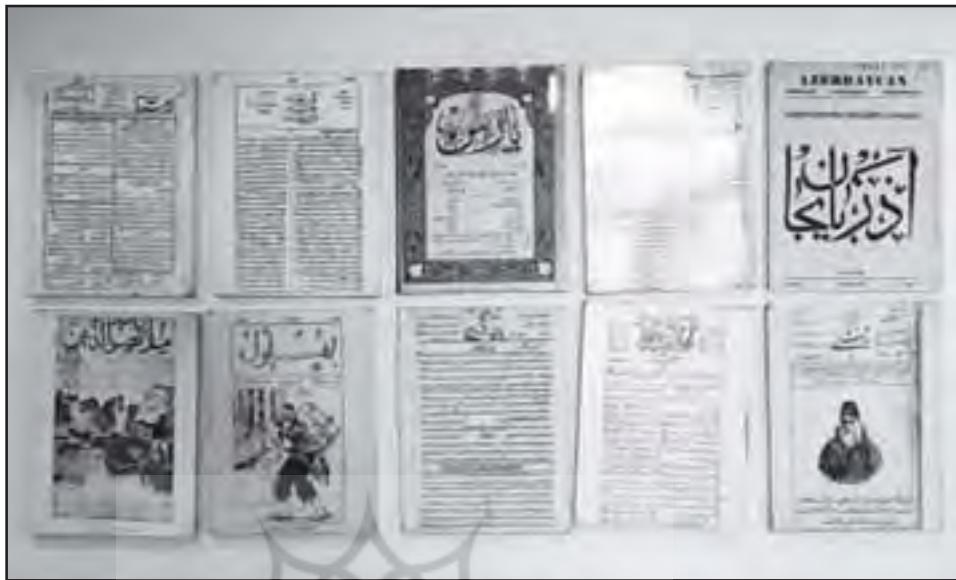
مقدمه

«در دنیای جدید، پیايندها به اینار سنجش میزان حمایت سازمان‌ها از تحقیق تبدیل شده‌اند. سازمان‌هایی که از برنامه‌های تحقیقات علمی قویاً حمایت می‌کنند، بخش اعظم بودجه تهیه مواد را به پیايندها اختصاص می‌دهند» (همامکر، استیلی، ۱۳۸۱، ص ۵۹۵).

طبق آخرین آمار ارائه شده ازوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، حدود ۴۲۹ نشریه علمی تائیدشده و دارای اعتبار علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی در کشور وجود دارد. (سایت مرکز منطقه‌ای نشریات معتبر و علمی در کشور اسـت، علاوه بر این، هم اینک یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تولید علم در کشورهای

ارائه خدمات اطلاع‌رسانی از طریق پیايندها (نشریات) از انتقال اطلاعات می‌گذرد. برای مثال پیايندهای علمی و تخصصی مهم‌ترین بستر اطلاعاتی برای انجام تحقیقات محسوب می‌شوند و محققان برای انجام فعالیت‌های تحقیقاتی خود بیشتر به این نوع از منابع اطلاعاتی مراجعه می‌کنند. آنها از طریق پیايندها جدیدترین نظریه‌ها، تجربه‌ها و نتایج تحقیقات خود را رسماً به جامعه انتقال می‌دهند.

۱۱۰ سال پيش، زمانی
که مدیر نخستین نشریه
روزانه ایران، دوره‌ای از
نشریه خود را صحفی
کرد تا به کتابخانه‌ای که
در آن روزگار در خیابان
ناصریه (ناصرخسرو)
واقع شده بود بفرستد،
با اکراه پذيرفته شد و در
ردیف کتاب‌ها جای گرفت

فهرست‌ها، کتاب‌شناسی‌ها، مقاله‌نامه‌ها، فهرست‌های مندرجات
و نظایر آن در این گروه گردآوری می‌شوند» (سلطانی اقتدار؛
عالیمی، ۱۳۸۵، ص هفت).

مخالف و نیز شاخصهای رتبه‌بندی دانشگاه‌های جهان مبتنی
بر تولید مقالات در مجلات علمی و نیز استناد به آنها است.
مباحث فوق همه نمایانگر اهمیت بخش پیايندها در ارائه
خدمات اطلاع‌رسانی علمی و تخصصی است.

سیر تحول
هدف از این مقاله، معرفی گروه اطلاع‌رسانی پیايندهای
سازمان استناد و کتابخانه ملی از نظر سیر تحول، وظایف،
ساختار، نحوه گردآوری و مجموعه‌سازی، شیوه بازيابی
اطلاعات و ... است.

پیايندها

روزی که مطبوعات در گستور ما متولد شد از مرکز اطلاع‌رسانی
به مفهوم امروزی خبری نبود. ۱۱۰ سال پيش، زمانی که مدیر
نخستین نشریه روزانه ایران، دوره‌ای از نشریه خود را صحفی
کرد تا به کتابخانه‌ای که در آن روزگار در خیابان ناصریه
(ناصرخسرو) واقع شده بود بفرستد، با اکراه پذيرفته شد و
در ردیف کتاب‌ها جای گرفت. منطق بعضی در آن روزگار
این بود که کتابخانه را نباید به نشریه‌خانه بدل کرد. آنها
گردآوری هرگونه مدرکی جز کتاب را لازم نمی‌دانستند. دیری
نگذشت که به مرور و البته با پافشاری، پیايندها در کتابخانه‌ها
جایگاهی پیدا کردند. اما سالیان سال مجموعه‌سازی آنها در
کتابخانه‌ها اولویت نداشت (قاسمی، ۱۳۸۷، ص ۷). شاید بتوان
گفت اساس بخش نشریات هم زمان با شروع کار کتابخانه
ملی در سوم شهریور سال ۱۳۱۶ شمسی در ساختمان سی تیر
فعلي گذاشته شد. از آن زمان تاکنون اين بخش به عنوان
عضوی از اين تشکيلات به فعالیت خود ادامه داده است.
در حال حاضر تالار پیايندهای کتابخانه ملی (تالار خواجه
نصیرالدین طوسی) در تراز ۱- اين ساختمان و پلخ غربي
تالارها قرار گرفته است. اين تالار هر ماه شاهد حضور به طور
متوسط ۱۰۰۰ نفر مراجعه‌کننده است.

در اين بخش غني ترین مجموعه پیايندهای منتشرشده

فرهنگستان زبان و ادب فارسي اصطلاح «پیاينده» را برای
نامدين نشریات ادواری برگريده است. پیاينده رسانه‌های
هستند که جديدترين اطلاعات را در اغلب حوزه‌های
علمی ارائه می‌کنند. (سلطانی، ۱۳۷۹، ص ۸۷) در دانشنامه
كتابداری و اطلاع‌رسانی «پیايندها» را چنین تعريف می‌کند:
«نشریه‌هایی که به طور مسلسل و در فاصله زمانی معین و
يا غيرمعین منتشر می‌شوند و قاعدتاً به طور نامحدود ادامه
مي‌باشد. پیاينده شامل مجلات، روزنامه‌ها، سالنامه‌ها،
يادبودها و خلاصه مذاکرات و نظایر آن می‌شوند. به طور
مثال» منظور از مجله، پیايندی است با عنوان مشخص که
به صورت شماره‌ها يا جزوه‌های پیاپی معمولاً با فاصله زمانی
منظلم و با مدت نامحدود منتشر می‌شود و حاوی مقالاتی
درباره موضوع‌های مختلف از نویسندهان مختلف است. مجله
مي‌تواند به مبحثی خاص محدود باشد يا دارای مقالاتی در
زمینه‌های متنوع باشد. لازم به ذکر است که نشریات آماری،

از ابتدای پیدایش مطبوعات در ایران تا به امروز گردآوری و نگهداری می‌شود. از قدیمی‌ترین پیايندهای موجود در این مجموعه می‌توان به تصویر یکی از شماره‌های اولین نشریه فارسی‌زبان به نام «کاغذ اخبار» که در جمادی‌الاول سال ۱۲۴۳ ه.ق. در دارالخلافه تهران منتشر شده، اشاره کرد. همچنین «روزنامه وقایع اتفاقیه» که اولین شماره آن به کوشش میرزا تقی خان امیرکبیر در سال ۱۲۶۷ ه.ق. انتشار یافته است، از دیگر عنوان‌های ارزشمند این مجموعه است.

- همکاری در نمایه‌سازی مقالات و محتوا
- پیايندهای موجود در کتابخانه ملی و انتشار نمایه ملی
- شرکت در نمایشگاه‌ها، همایش‌ها و دیگر نشستهایی که در سطح ملی و منطقه‌ای در زمینه پیايندها و مطبوعات برگزار می‌شود
- ...

گردآوری و مجموعه‌سازی در گروه اطلاع‌رسانی پیايندها
با استناد به ماده (۳) اساسنامه سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، یکی از اهداف این سازمان گردآوری، حفاظت، سازماندهی و اشاعه اطلاعات مربوط به آثار مکتوب (چاپی و خطی) و غیر مکتوب در ایران و یا متعلق به ایرانیان خارج از کشور است. در همین راستا و براساس قوانین کشوری (حتی پیش از تصویب قانون مطبوعات) مدیران نشریه‌ها و ناشران کتاب باید دست کم دو نسخه از کتاب و نشریه تازه انتشار یافته خود را به قرائت‌خانه یا کتابخانه و سازمان‌های

مسئول امور مطبوعات تحويل دهند (قاسمی، ۱۳۸۷، ص، ۷). پس از تصویب نخستین قانون مطبوعات و قوانین بعد از آن مانند قانون واسپاری، تا به امروز مدیران مطبوعات کم و بیش نسخه‌هایی از نشریات خود را به کتابخانه ملی ارسال می‌نمایند. ولی این امر به طور کامل صورت نمی‌گیرد، به همین دلیل واحدی بنام «پیگیری» با به کارگیری روش‌های مختلف مانند ارسال نامبر، نامه و پیک حضوری و ... اقدام به دریافت عنوان و شماره‌های کسری مجموعه می‌نماید. علاوه بر دریافت از طریق قانون واسپاری، واحدهای مبالغه، اهدا و کمیته خرید سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نقش سازمانی در تکمیل مجموعه‌سازی این گروه دارند. به طور کلی گروه اطلاع‌رسانی پیايندها در سه دسته عمده به گردآوری و اطلاع‌رسانی پیايندها می‌پردازد: زبان فارسی، عربی و لاتین. در زیر به شرح مختصر هر یک از آنها می‌پردازیم:

۱. بخش پیايندهای فارسی

این بخش شامل کلیه مجله‌ها و روزنامه‌هایی است که به زبان فارسی (یا زبان‌های دیگر به الفبای فارسی) در ایران منتشر می‌شود. طبق قانون واسپاری و همانگونه که پیشتر نیز اشاره شده، مدیران مطبوعات دو نسخه از نشریات خود را به این گروه ارسال می‌نمایند. تعداد پیايندهای فارسی‌زبان موجود در این بخش عبارتند از:

در حال حاضر این گروه با دریافت حدود ۳۵۰۰ عنوان پیايند جاری (فارسی، عربی، لاتین و...) اعم از مجله، روزنامه، هفت‌نامه، گاهنامه، خبرنامه، نشریات رایزنی و دانشجوئی و... سعی دارد کل پیايندهای جاری منتشر شده در کشور را جمع آوری کند. همچنین تعداد کل دوره‌های صحافی‌شده پیايندهای موجود در مخزن‌های مربوط، حدود ۱۳۰۰۰ مجلد است.

وظایف گروه اطلاع‌رسانی پیايندها

- طبق مصوبات موجود وظایف این گروه عبارتند از:
 - دریافت، تنظیم، جایگزینی، حفظ و نگهداری پیايندها براساس ضوابط و دستورالعمل‌های مصوب کتابخانه ملی
 - همکاری در تهیه و تدوین ضوابط و دستورالعمل و سیاست‌گذاری گسترش مجموعه پیايندهای فارسی، عربی و لاتین
 - همکاری در تهیه و استقرار ایزارها و نظام‌های کنترل ورودی و خروجی و بازیابی دستی و رایانه‌ای (کارکنس فارسی، عربی، لاتین، پایگاه‌های اطلاعاتی و مواد مشابه)
 - انجام خدمات مشاوره مرجع و اطلاع‌رسانی پیايندهای موجود در کتابخانه ملی
 - همکاری در طراحی و تدوین فرم‌های لازم برای پردازش و سازماندهی پیايندهای فارسی، عربی و لاتین. همکاری در طراحی و تدوین و اجرای دستورالعمل‌ها و روش‌های حفاظت و نگهداری از پیايندها
 - پیگیری کسری پیايندها و ایجاد ارتباط مناسب برای تحویل به موقع انواع پیايندها
 - همکاری در بازتولید و تجدید چاپ پیايندهای نفیس و نادر کتابخانه ملی ایران
 - همکاری در پژوهش‌ها و مطالعات مرتبط با حوزه

پس از تصویب نخستین قانون مطبوعات و قوانین بعد از آن مانند قانون واسپاری، تا به امروز مدیران مطبوعات کم و بیش نسخه‌هایی از نشریات خود را به کتابخانه ملی ارسال می‌نمایند

پیايندهای جاري فارسي: ۲۸۳۵ عنوان مجله و ۷۰ نسخه روزنامه.
عنوان روزنامه.

۳. بخش پیايندهای لاتین

دوروههای صحافی شده: ۶۳۴۲۴ نسخه مجله و ۴۱۴۰۲ نسخه روزنامه.
واحد نشریات فارسی زبان چاپ خارج از کشور: این واحد نو پا، يکی از زیرمجموعه های بخش پیايندهای فارسی است. در این واحد سمعی بر این است که کلیه نشریات فارسی زبان منتشر شده در خارج از کشور، شناسائی و گردآوری شوند. پیايندهای جاري فارسی زبان (چاپ خارج از کشور) ۸۵ عنوان هستند.

موجودی اين بخش شامل کلیه پیايندهای است که به زبان لاتین در ايران چاپ و منتشر می شوند (و طبق قانون و اسپاری به بخش می رساند)، همچنین مهم ترین نشریات تخصصی رشته کتابداری و اطلاع رسانی و چند عنوان نشریه عمومی (توسط گروه فراهم آوري از خارج از کشور خريداری می شوند). پیايندهای جاري فارسی زبان (چاپ خارج از کشور) نیز در این بخش گردآوری شده است. تعداد پیايندهای لاتین عبارتند از:

پیايندهای جاري لاتین: ۳۰۰ عنوان مجله و ۵ عنوان روزنامه.

دوروههای صحافی شده لاتین: ۶۹۰۸ نسخه مجله و ۲۵۴۶ نسخه روزنامه.

يکی دیگر از مهم ترین منابع قابل دسترس در این بخش راهنمای الکترونيکی نشریات رايگان در وب است. اين راهنما شامل بيش از ۲۵۰ عنوان مجله علمی، پژوهشی و داوری شده معتبر الکترونيکی رايگان است. با استفاده از اين راهنما، كاربران می توانند با انتخاب عنوان مجله مورد نظر خود، به راحتی به سایت وب مجلات علمی مراجعه کنند و به مطالعه شماره جاري یا آرشيو مجلات دلخواه خود بپردازن.

۲. بخش پیايندهای عربی

كلیه نشریاتی که به زبان عربی و در ايران منتشر می شوند در این بخش گردآوری شده اند. علاوه بر این، عناوینی هم که به تشخيص كارشناسان، اعضای هیئت علمی، مدیران، مشاوران عالي، مراجعه کنندگان و غيره مورد نياز باشند نيز از خارج از کشور توسط گروه فراهم آوري تهيه می گردد. تعداد پیايندهای عربی موجود در اين بخش به قرار زير است:
پیايندهای جاري عربی: ۲۰ عنوان مجله و ۲ عنوان روزنامه.

دورههای صحافی شده عربی: ۱۲۸۹۶ نسخه مجله و

کورش نوروزمدادی (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد
مجلس شورای اسلامی)

مصطفومه سادات میرپوریان (سازمان اسناد و کتابخانه ملی)

وجود دیبرخانه همیشگی و برگزاری جلسات مرتب، کارنامه درخوری از این شورا به جای گذاشته است. برخی از این عنوانین گردآوری و تکثیرشده عبارتند از ثریا، چهره‌نمای، حبل‌المتین، پروردش، حکمت، شمس، الحدید، مفتاح الظفر، ادب (مشهد/ تهران/ تبریز)، اطلاع، ناصری، معارف، فلاح‌الظفری، فرهنگ اصفهان، مظفری، حفظ‌الصحح، وطن، ندای وطن، عدالت، کمال (ایران/ مصر)، خلاصه‌الحوالث، صبح‌صادق، شاهنشاهی، مجموعه‌اخلاق، ایران‌نو و غیره که توسط انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی تکثیر و منتشر شده است.

شیوه بازیابی اطلاعات در گروه اطلاع‌رسانی پیاپندها
گروه اطلاع‌رسانی پیاپندها می‌کوشد همه توان خود را برای جلب رضایت مراجعان به کار بندد. البته یادآوری می‌شود که ارائه خدمات در مورد استفاده از نشریات قبل از سال ۱۳۲۹ شمسی (به دلیل آسیب‌پذیری بالا) فقط در صورتی که اسکن شده باشند امکان‌پذیر است.

برای بازیابی اطلاعات پیاپندها از دو روش دستی و رایانه‌ای استفاده می‌شود:

روش دستی: در این روش برای بازیابی نشریات فارسی و عربی از برگه‌دان استفاده می‌شود. این برگه‌دانها به دو بخش روزنامه‌ها و مجله‌ها تقسیم شده‌اند که برگه‌ها در هر قسمت به ترتیب حروف الفبا و بر حسب عنوان، برگه‌آرائی شده است. البته بسیاری از مجلات عنوانی خاص ندارند و عنوان آنها عاست مانند «نشریه خبری»، «نشریه علمی» و برخی دیگر کلماتی مانند مجله، فصلنامه، هفته‌نامه، نامه وغیره به اول عنوان آنها اضافه شده است. تعداد این کلمات عام زیاد است و همیشه به یاد نمی‌ماند، لذا مجلات با حذف کلمه عام مقدماتی، و زیر نام اصلی الفبائی شده‌اند مانند «ماه‌نامه توسعه مدیریت» که به این شکل آمده «توسعه مدیریت، ماه‌نامه». در مواردی که نام مجله مرکب از یک کلمه عام و نام سازمان و مؤسسه باشد، کلمه ذکر از ابتدای نام موسسه حذف و به آخر آن اضافه می‌شود و نظم سلسله مراتبی نیز رعایت می‌گردد (سلطانی اقتدار؛ عالمی، ۱۳۸۵، ده تا یازده) مانند:

فرهنگستان هنر، خبرنامه

دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده الهیات، نشریه پس از یافتن عنوان مورد نظر، برای هر مجلد نشریه

محور اصلی فعالیت‌های شورا عبارتند از نخست، ایجاد وحدت رویه معیارمند در گردآوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات مطبوعات ایران و دو دیگر، گردآوری و تکثیر دوره‌های نشریه‌های نایاب و کمیاب چاپ ایران و جهان به زبان فارسی و ارسال این گونه نشریه‌ها به ۲۰ کتابخانه معتبر کشور غنای هر چه بیشتر مجموعه‌ها و استفاده محققان و علاقه‌مندان. بر اساس حکم‌های صادر شده ترکیب شورای یادشده چنین است:

رئيس: سید فرید قاسمی

دبیر: مهشید عبدالی

اعضا:

مهران آشوری (کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران)

ندا رسولی (تماشاگه مطبوعات)

اکبر مشعوف (کتابخانه مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران)

طاهره مهاجرزاده (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد آستان قدس رضوی)

تلاش گروه اطلاع‌رسانی پیايندها بر آن است که تمام منابع موجود قابل دسترس باشند

کنید و یا از کتابدار، راهنمایی و کمک بخواهید.
۶ از بازار گذاشتن چند مجلد نشریه بر روی هم خودداری فرمائید، بهترین روش برای نشانه‌گذاری استفاده از تکه‌های کوچک کاغذ است.
۷. توجه داشته باشید که منابع موجود در این تالار قابل انتقال به سایر تالارها نیست.
۸. تهیه کپی یا اسکن از مجموعه پیايندهای قدیمی منوط به تکمیل برگه تقاضا، ذکر نوع تحقیق و پرداخت هزینه‌های اعلام شده است.
۹. تلاش گروه اطلاع‌رسانی پیايندها بر آن است که تمام منابع موجود قابل دسترس باشند. با این حال منابع بسیار قدیمی و آسیب‌پذیر (قبل از سال ۱۳۲۹)، و نیز پیايندهای که برای انجام مراحل مرمت، تهیه میکروفیلم یا نسخه دیجیتالی، صحافی، آماده‌سازی و فهرست‌نویسی از مجموعه خارج شده و یا در دست اقدام هستند، تا انجام مراحل ذکر شده، غیر قابل دسترس هستند.

پی‌نوشت‌ها:

1. m-abdoli@nlai.ir
۲. با شکر از معصومه سادات میرپوریان (رئيس گروه اطلاع‌رسانی پیايندها) برای هم‌فکری‌های بی‌دریغشان، احمد صباگردی‌قدم (کارشناس مسئول پیايندهای فارسی) و کبری فخاری (کارشناس مسئول پیايندهای لاتین) جهت راهه آخرین آمار (تا پایان آبان ماه ۱۳۸۷) از موجودی گروه.

ماخذ:

۱. هاماکر، چارلز؛ استلی، دیانا (۱۳۸۱). «پیايند». در دائرة المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ترجمه فریده عصار، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
۲. سایت مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری: http://www.srlst.com/rilst-frs_files/Page380.htm (تاریخ بازبینی: آبان ۱۳۸۷)
۳. سلطانی، پوری، راستین، فروردین (۱۳۷۹). دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: فرهنگ معاصر.
۴. قاسمی، سید فرید (۱۳۸۷). ساماندهی و اطلاع‌رسانی میراث مطبوعات ایران. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
۵. سلطانی، پوری؛ اقتدار، رضا؛ عالمی، زهرا (۱۳۸۵). راهنمای روزنامه‌ها و مجله‌های ایران ۱۳۸۳-۱۳۸۴. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

یک برگه درخواست مطابق نمونه زیر، در دو نسخه توسط مراجعه‌کنندگان تکمیل می‌شود (این برگه‌ها معمولاً روی برگه‌دان‌ها و در دسترس است).

کتابخانه ملی ایران

- شماره بازیابی:
عنوان نشریه:
سال انتشار:
شماره نشریه:
نام و نام خانوادگی:
تاریخ مراجعه:
شماره کارت عضویت:

- روش رایانه‌ای: برای بازیابی نشریات فارسی و لاتین می‌توانید در تالار ورودی کتابخانه ملی با مراجعه به واحد پذیرش از نرم‌افزارهای جامع‌رسا (که در حال حاضر اطلاعات توصیفی در حدود ۱۵۰۰۰ نسخه نشریه فارسی و لاتین را دارد) استفاده نمایید. همچنین برای بازیابی مقالات می‌توان با استفاده از نرم‌افزارهای نمامتن (از سال ۱۳۷۶-۱۳۸۶) و نمایه کتابخانه ملی ایران (در برنامه جامع‌رسا) به اطلاعات مورد نیاز دسترسی پیدا کرد.
- چند توصیه برای کسانی که قصد استفاده از تالار پیايندها را دارند:
۱. به همراه داشتن کارت عضویت کتابخانه اساسی‌ترین شرط استفاده از مجموعه پیايندهاست.
 ۲. از به همراه آوردن خوارکی و هر گونه وسایل شخصی به استثنای مداد و چند برگ کاغذ خودداری فرمائید.
 ۳. قبل از ورود به تالار مطالعه تلفن همراه خود را خاموش و لپ تاپ خود را در حالت بی‌صدا قرار دهید.
 ۴. دسته‌های خود را قبل از ورود به تالار مطالعه بشوئید تا از انتقال چربی و آلودگی به منابع جلوگیری شود.
 ۵. در جایه‌جایی و استفاده از منابع (جدید و قدیم) دقیت و مراقبت لازم را به کار ببرید. اگر تعداد زیادی از منابع مورد نیاز شناسست برای حمل آنها از چرخ کتاب‌بر استفاده

